

The Role of Holy Jihad in Strengthening National Identity from the Perspective of the Quran

Rubabeh Qaboosi

Graduated from Level 3, Jurisprudence and Principles, Al-Zahra Specialized Seminary (S) Gorgan
hrkaboosi841@gmail.com

Mahdieh Mohammadi

Graduated with Level 4, Family Jurisprudence, Al-Zahra Specialized Seminary (S) Gorgan
mahdiyehmohammadi@gmail.com

Abstract

This article aims to identify the role of holy jihad in strengthening national identity from the perspective of the Holy Quran. In this research, an attempt has been made to answer the fundamental question of what fundamental effects holy jihad has on strengthening various dimensions of national identity within the framework of authentic Quranic teachings. The research approach is descriptive and its method is documentary study. The required data were collected using the questionnaire method and content analysis was used as the data analysis method. The main results of this study show that holy jihad, as a driving factor, plays a decisive role in strengthening both the subjective and objective dimensions of national identity. From the perspective of the Quran, the subjective element of national identity is strengthened through the crystallization of religious values, the creation of collective memories, and the promotion of common ideals of excellence, while the objective element strengthens national identity from the perspective of cultural and governmental approaches.

Keywords: Holy Jihad, National Identity, Mental Element, Objective Element, Holy Quran

دور الجهاد المقدس في تعزيز الهوية الوطنية من منظور القرآن

ربابه كابوسي

خريج المستوى الثالث، الفقه والأصول، الحوزة العلمية الزهراء عليها السلام جرجان

hrkaboosi841@gmail.com

مهديه محمدي

تخرجت من المستوى الرابع في فقه الأسرة، من الحوزة العلمية المتخصصة (S) في جرجان
mahdiyehmohammadie@gmail.com

المخلص

تهدف هذه المقالة إلى تحديد دور الجهاد في تعزيز الهوية الوطنية من منظور القرآن الكريم. وقد سعت هذه الدراسة إلى الإجابة عن السؤال الجوهرى حول الآثار الأساسية للجهاد في تعزيز مختلف أبعاد الهوية الوطنية في إطار تعاليم القرآن الكريم الصحيحه. واعتمدت الدراسة المنهج الوصفي، ومنهجها البحثي هو دراسه الوثائق. وتم جمع البيانات المطلوبه باستخدام الاستبيان، واستُخدم تحليل المحتوى كمنهج لتحليل البيانات. وتُظهر النتائج الرئيسيه لهذه الدراسه أن الجهاد، كعامل محفز، يلعب دورًا حاسمًا في تعزيز كل من البعدين الذاتى والموضوعي للهوية الوطنية. فمن منظور القرآن الكريم، يتعزز البعد الذاتى للهوية الوطنية من خلال ترسيخ القيم الدينيه، وخلق الذاكره الجماعيه، وتعزيز المثل العليا المشتركه للتميز، بينما يتعزز البعد الموضوعى للهوية الوطنية من منظور المناهج الثقافيه والحكوميه.

الكلمات المفتاحية: الجهاد المقدس، الهوية الوطنية، العنصر العقلي، العنصر الموضوعى، القرآن الكريم

نقش جهاد مقدس در تقویت هویت ملی از منظر قرآن

کابوسی

دانش آموخته سطح ۳، فقه و اصول، مدرسه علمیه تخصصی الزهراء (ع) گرگان

hrkaboosi841@gmail.com

مهدیه محمدی

دانش آموخته سطح ۴، فقه خانواده، مدرسه علمیه تخصصی الزهراء (ع) گرگان

mahdiyehmohammadie@gmail.com

چکیده

این مقاله با هدف شناسایی نقش جهاد مقدس در تقویت هویت ملی از منظر قرآن کریم به نگارش درآمده است. در این تحقیق، تلاش شده است تا به این پرسش اساسی پاسخ داده شود که جهاد مقدس چه تأثیرات بنیادینی بر تقویت ابعاد گوناگون هویت ملی در چارچوب آموزه‌های اصیل قرآنی دارد. رویکرد پژوهش توصیفی و روش آن مطالعه اسنادی است. داده‌های مورد نیاز با استفاده از روش فیش برداری گردآوری شده و تحلیل محتوا به عنوان روش تحلیل داده‌ها به کار گرفته شده است. نتایج اصلی این مطالعه نشان می‌دهد که جهاد مقدس، به عنوان یک عامل پیشران، در تقویت هردو بُعد ذهنی و عینی هویت ملی نقشی تعیین کننده دارد. از منظر قرآن، عنصر ذهنی هویت ملی از طریق تبلور ارزش های دینی، خلق خاطرات جمعی و ترویج آرمان های مشترک تعالی تقویت می شود، در حالی که عنصر عینی، هویت ملی را از منظر رویکردهای فرهنگی و دولتی تقویت می نماید.

واژگان کلیدی: جهاد مقدس، هویت ملی، عنصر ذهنی، عنصر عینی، قرآن کریم

مقدمه

بدون تردید هویت ملی از بنیادی‌ترین ارکان شکل‌دهنده انسجام اجتماعی هر ملت به شمار می‌رود و از دو بُعد مکمل، یعنی عناصر ذهنی همچون باورها، ارزش‌ها و عناصر عینی مانند نمادها، ساختارها تشکیل شده است. قرآن کریم با تبیین مفاهیمی چون ایمان، ولایت، مسئولیت‌پذیری، مقاومت و جهاد، چارچوبی برای شکل‌دهی هویت پویا فراهم آورده است. در این میان، جهاد مقدس نه صرفاً یک اقدام دفاعی، بلکه سازوکاری تربیتی و اجتماعی برای تقویت هویت است. با وجود اهمیت این موضوع، پژوهش‌های اندکی به صورت جامع پیوند جهاد مقدس را با دوگانه عناصر ذهنی و عینی هویت از منظر قرآن تحلیل کرده‌اند. جهاد مقدس به معنای تلاشی آگاهانه در راه خدا برای پاسداشت حق و اصلاح جامعه است که ابعاد فکری و اخلاقی امت اسلامی را دربرمی‌گیرد. از این رو، پژوهش حاضر با هدف تبیین ظرفیت‌های قرآنی جهاد مقدس در تقویت عناصر ذهنی و عینی هویت ملی و بررسی نقش آن در ارتقای مسئولیت‌پذیری و مقاومت هویتی سامان یافته است.

مطالعات انجام‌شده در این زمینه گستره نسبتاً وسیعی دارد. خامنه‌ای (۱۴۰۲) در کتاب «جهاد مقدس» با تأکید بر نقش جهاد در خلق آثار هنری و ادبی و نمادهای ملی برآمده از مقاومت، به تقویت «عناصر عینی هویت ملی» پرداخته است. خامنه‌ای (۱۴۰۰) در کتاب «دفاع مقدس در بیانات خامنه‌ای» نیز به ابعاد

گوناگون دفاع مقدس و پیوند آن با هویت ملی، از منظر فرهنگی و ارزشی، اشاره کرده است. همچنین، زهیری (۱۳۸۱) در کتاب «انقلاب اسلامی و هویت ملی» چگونگی تأثیر مفاهیم انقلابی و ارزش‌های برخاسته از آن، از جمله مفاهیم مرتبط با جهاد، در شکل‌دهی به هویت ملی را مورد بررسی قرار داده است.

با وجود ارزش علمی پژوهش‌های پیشین، این تحقیق بر محدودیت‌های مطالعات مذکور در زمینه جهاد مقدس و هویت ملی از منظر قرآن تأکید دارد؛ از جمله: عدم نگاه تلفیقی و ارتباطی میان این دو مفهوم، تفکیک نکردن عناصر ذهنی و عینی هویت ملی، اتکای صرف به روش توصیفی به جای تفسیر موضوعی آیات، و فقدان نگاه کاربردی برای تبیین سازوکارهای عملی. براین اساس، پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی و قرآنی، در صدد رفع این کاستی‌ها و تبیین جامع نقش جهاد مقدس در تقویت هویت ملی است.

لذا پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این پرسش محوری است که جهاد مقدس چه نقشی در تقویت هویت ملی از منظر قرآن دارد؟

۱. مفهوم‌شناسی

برای ارتباط دقیق‌تر جهاد مقدس و هویت ملی، تبیین مفهوم‌شناسی دو واژه کلیدی «جهاد مقدس» و «هویت ملی» ضروری است.

واژه «جهاد» از ریشه، «جَهَدَ» یا «جُهِدَ» است که به معنای به کار بردن نهایت توان، تلاش شدید، و کوشش در رفع سختی‌ها است (ابن منظور، ۱۴۰۵ق، ج ۳،

ص ۱۳۳) آیت الله جوادی آملی، جهاد را دارای سه درجه یا مرتبه جهاد اصغر، جهاد اوسط و جهاد اکبر دانسته است. (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج ۱۱، ص ۳۶). و علامه طباطبایی این سه قسم را تعبیر به جهاد با دشمن ظاهری، جهاد با شیطان و جهاد با نفس می کند. (طباطبایی، ۱۳۶۰، ج ۱۴، ص ۵۸۲) البته مفهوم جهاد محدود به رویارویی نظامی نیست، بلکه اصلی ترین وجه آن، «فی سبیل الله» بودن است؛ یعنی انگیزه اصلی جهاد، یاری دین خدا و حرکت در مسیر رضایت او باشد. (جوادی آملی، همان)

در همین راستا، اگر امری «فی سبیل الله» باشد، مقدس است، اما اگر از این دایره خارج شود، حتی اگر ظاهری مقدس داشته باشد مانند مسجد ضرار، نه تنها قداست خود را از دست می دهد، بلکه به امری نامقدس تبدیل می گردد. (بیات، ۱۳۹۷، ص ۴۲). واژه «هویت» برگرفته از واژه عربی «هو» (او) است و در لغت به معنای ذات، حقیقت، چیستی و ماهیت یک چیز به کار می رود (عمید، ۱۳۶۰، ج ۲، ص ۱۹۸۴). هویت در واقع به هسته اصلی و تمایز دهنده یک فرد یا شیء اشاره دارد.

هویت ملی و قومی به عنوان نوعی از هویت جمعی، به احساس همبستگی بزرگ در سطح ملی یا قومی، آگاهی از این همبستگی، احساس وفاداری به آن، و در نهایت، آمادگی برای فداکاری در راه حفظ و اعتلای آن اطلاق می شود (زهیری، ۱۳۸۱، ص ۱۶). این مفهوم، بر پایه های مشترک فرهنگی، تاریخی، زبانی و ارزشی استوار است و حس تعلق و یگانگی را در میان اعضای یک ملت یا قوم

تقویت می‌کند.

۲. جهاد مقدس و تقویت عنصر ذهنی هویت ملی

جهاد مقدس، به عنوان تجلی عمیق ارزش‌های دینی و آرمان‌های متعالی، نقشی بنیادین در تقویت عنصر ذهنی هویت ملی ایفا می‌کند. این کنش معنوی، با تبلور بخشیدن به جوهره‌ی باورهای دینی در قالب عمل، بستری برای خلق «خاطرات مشترک» و «آرمان‌های جمعی» فراهم می‌آورد. تجربه‌ی واحد مقاومت و پایداری در مسیر جهاد، پیوندهای ناگسستنی میان اعضای یک ملت ایجاد کرده و احساس تعلق به یک تاریخ و سرنوشت مشترک را در ذهنیت جمعی آنان تقویت می‌بخشد. این خاطرات و آرمان‌های مشترک، به مثابه لایه‌هایی عمیق در تار و پود هویت ملی، در طول نسل‌ها انتقال یافته و به افراد امکان می‌دهند تا خود را در چارچوب یک معنای جمعی و ارزشمند بازشناسند و هویت خود را در برابر چالش‌های خارجی، با اتکا به این سرمایه‌های ذهنی پاس بدارند.

۲.۱. جهاد به مثابه تبلور ارزش‌های دینی در تقویت هویت ملی

جهاد مقدس، فراتر از مفهوم نظامی، جلوه‌گاه ارزش‌های بنیادین دینی است که تار و پود هویت ملی را در هم تنیده و استحکام می‌بخشد. این ارزش‌ها، نشأت گرفته از تعالیم وحیانی و سیره معصومین علیهم‌السلام، هویت جمعی ملت را معنا بخشیده و آن را متمایز می‌سازند. درک جهاد به عنوان تبلور این ارزش‌ها، آن را به نیروی محرکه‌ای قدرتمند در تقویت هویت ملی تبدیل می‌کند.

یکی از بارزترین ارزش‌های دینی در جهاد مقدس، «ایمان» و «توکل بر خداوند» است که مقاومت و پایداری در برابر سختی‌ها و دشمنان را تقویت می‌کند. قرآن کریم در آیه ۶۹ سوره عنکبوت می‌فرماید: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا»؛ این آیه نشان می‌دهد که جهاد در راه خدا، خود وسیله‌ای برای هدایت الهی است (سید قطب، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۲۵۹ - فضل الله، بی‌تا، ج ۱۱، ص ۸۳) و ایمانی که چنین جهادی را برمی‌انگیزد، هویت فردی و جمعی را در مسیر الهی مستحکم می‌سازد. همچنین، امام علی علیه السلام فرمودند: «جهاد، در بهشتی از درهای بهشت است. خداوند آن را برای دوستان مخصوص خود باز کرده است.» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵، ص ۴). این روایت، جهاد را عاملی برای تعالی هویت دینی معرفی می‌کند.

ارزش دیگر، «عدالت خواهی» و «مبارزه با ظلم» است. جهاد مقدس، در بسیاری از موارد، پاسخی به ستمگری‌ها و تجاوزات نارواست. قرآن کریم می‌فرماید: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (بقره: ۱۹۰). این آیه، ضمن جواز جهاد در برابر متجاوزان، بر رعایت حدود الهی و پرهیز از تعدی تأکید می‌کند. این تأکید بر عدالت، خود بخشی از هویت دینی است که ملت بر اساس آن شناخته می‌شود. وقتی ملتی بر مبنای عدالت خواهی جهاد می‌کند، هویت ملی‌اش با این ارزش والای انسانی و دینی گره می‌خورد. آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم، بر این نکته تأکید دارند که جهاد، نه تنها وسیله‌ای برای دفاع، بلکه مکانیزمی برای برپایی قسط و عدل در

عالم است و این خود، بخشی از هویت دینی امت اسلامی را تشکیل می‌دهد. (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج ۱۱، ص ۵۷۷)

در مجموع، جهاد مقدس به عنوان آینه‌ای که ارزش‌های ناب دینی است که در تقویت عنصر ذهنی هویت ملی نقشی بی‌بدیل ایفا می‌نماید. این ارزش‌ها، نه تنها باورهای افراد را عمیق‌تر می‌کنند، بلکه معیارهایی برای سنجش تعلق ملی و افتخار به هویت خویش فراهم می‌آورند.

۲.۲ جهاد و خلق خاطرات مشترک و آرمان‌های جمعی در تقویت هویت ملی

در کنار تبلور ارزش‌های دینی، جهاد مقدس به عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی و تاریخی، نقش کلیدی در شکل‌گیری و تعمیق «خاطرات مشترک» و «آرمان‌های جمعی» یک ملت ایفا می‌کند. این خاطرات و آرمان‌ها، بنیان‌های ذهنی و عاطفی هویت ملی را تشکیل می‌دهند و به اعضای یک جامعه احساس پیوستگی، تعلق و سرنوشت مشترک می‌بخشند.

۱.۲.۱. خلق خاطرات مشترک

جهاد، رویدادهای ماندگاری در تاریخ ملت‌ها می‌آفریند که به سبب ایثار، پیروزی یا مقاومت، در حافظه جمعی جای می‌گیرند. این خاطرات فراتر از وقایع تاریخی‌اند و با انتقال ارزش‌ها و احساسات، به غنای هویت ملی می‌افزایند.

- تجربه‌ی مشترک مقاومت و ایثار: حماسه‌هایی که در دوران جهاد رخ می‌دهد، مانند دفاع از سرزمین، حفظ ارزش‌ها، یا فداکاری‌های رزمندگان،

خاطراتی قدرتمند و ماندگار خلق می‌کند. این خاطرات، نمادهای ایستادگی و سربلندی یک ملت هستند. قرآن کریم به داستان‌هایی از پیامبران و مؤمنان در برابر مقاومت از سختی‌ها اشاره دارد و این وقایع به عنوان الگوهایی برای نسل‌های بعد باقی مانده‌اند. به عنوان مثال، داستان مقاومت بنی اسرائیل در برابر ظلم فرعون، یا غزوات صدر اسلام، همگی در زمره‌ی خاطرات مشترکی قرار می‌گیرند که هویت دینی و ملی را تقویت می‌کنند.

- **شکل‌گیری اسطوره‌ها و قهرمانان ملی:** جهاد، بستری برای ظهور قهرمانان و اسطوره‌های ملی است. این شخصیت‌ها، تجسم آرمان‌ها و ارزش‌های والای یک ملت در دوران جهاد هستند و داستان زندگی و فداکاری‌هایشان، به بخشی جدایی‌ناپذیر از حافظه‌ی جمعی تبدیل می‌شود. این قهرمانان، نمادهایی برای نسل‌های آینده خواهند بود تا مسیر هویت‌یابی خود را با الگوگیری از آنان طی کنند.

- **بازتعریف هویت در بستر مبارزه:** جهاد، ملت‌ها را وامی‌دارد تا هویت خود را در رویارویی با دشمن یا چالش‌های بزرگ بازتعریف کنند؛ ارزش‌های بنیادین جامعه برجسته‌تر شده و تصویری روشن‌تر از «خود» و «دیگری» شکل می‌گیرد که به انسجام هویتی کمک می‌کند، چنانکه علامه طباطبایی ذیل آیه ۱۴۰ آل عمران توضیح می‌دهد، حوادث سخت و جنگ‌ها موجب تمییز صفوف، تثبیت ایمان و شکل‌گیری هویت مستقل جامعه مؤمنان می‌شود. (طباطبایی، بی‌تا، ج ۴،

۲.۲.۲. خلق آرمان‌های جمعی

جهاد، تنها به گذشته و خاطرات محدود نمی‌شود، بلکه نگاه به آینده و ترسیم آرمان‌های جمعی را نیز در بر می‌گیرد. این آرمان‌ها، موتور محرکه‌ی ملت برای حرکت به سمت اهداف والا و حفظ هویت خود در دنیای متغیر هستند.

- **آرمان آزادی، استقلال و کرامت انسانی:** جهاد مقدس غالباً در راستای دستیابی به این آرمان‌های بنیادین صورت می‌گیرد. ملتی که برای حفظ آزادی، استقلال و کرامت انسانی خود جهاد می‌کند، آرمان‌های مشترکی را در ذهنیت جمعی خود پرورش می‌دهد که هویت ملی‌اش را برپایه‌ی این ارزش‌های جهانی بنا می‌نهد. قرآن کریم، مؤمنان را به تلاش برای تحقق عدالت و هدایت فرا می‌خواند: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید: ۲۵). این آیه، بر آرمان برپایی قسط و عدل تأکید دارد که می‌تواند به عنوان یک آرمان جمعی در هویت ملی تجلی یابد. (صدر، بی تا، ص ۳۶۴)

- **آرمان تعالی و پیشرفت در پرتو ایمان:** جهاد، صرفاً در جهت رفع تهدیدات نیست، بلکه می‌تواند به سوی تعالی و پیشرفت جامعه در همه‌ی ابعاد (علمی، فرهنگی، معنوی) سوق داده شود. ملت‌هایی که جهاد را در این راستا به کار می‌گیرند، آرمان دستیابی به سطوح بالاتر از حیات مادی و معنوی را در ذهنیت جمعی خود تقویت می‌کنند. این آرمان، هویت ملی را از یک حالت انفعالی خارج کرده و آن را به سمت پویایی و سازندگی سوق می‌دهد.

• حفظ و گسترش ارزش‌های دینی و فرهنگی: جهاد مقدس، ابزاری برای حفظ و گاه گسترش ارزش‌های دینی و فرهنگی است که بخش مهمی از هویت ملی را تشکیل می‌دهند. آرمان حفظ این میراث گران بها و انتقال آن به نسل‌های آینده، یکی از قدرتمندترین آرمان‌های جمعی است که هویت ملی را در برابر عوامل زوال و نابودی محافظت می‌کند.

در نهایت، خاطرات مشترک و آرمان‌های جمعی که از بستر جهاد مقدس نشأت می‌گیرند، مانند نخ‌های نامرئی اما مستحکمی عمل می‌کنند که تار و پود هویت ملی را به هم پیوند می‌دهند. این عناصر ذهنی و عاطفی، به ملت هویت می‌بخشند، در برابر چالش‌های بیرونی انسجام می‌بخشند و انگیزه‌ی حرکت به سوی آینده‌ای مطلوب را در آنان ایجاد می‌کنند.

۳. جهاد مقدس و تقویت عنصر عینی هویت ملی

جهاد مقدس، فراتر از تأثیرات ذهنی و ارزشی، پیامدهای ملموس و عینی قابل توجهی در تقویت هویت ملی برجای می‌گذارد. این تجلیات عینی شامل شکل‌گیری یا تقویت نهادها و ساختارهای اجتماعی-سیاسی، مانند دولت ملی و ارتش، که پاسدار استقلال و تمامیت ارضی کشور هستند، می‌شود. همچنین، جهاد می‌تواند منجر به توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی و تکنولوژیکی به منظور خودکفایی و مقابله با تهدیدات خارجی گردد. علاوه بر این، میراث ملموس جهاد در قالب آثار فرهنگی، بناهای یادبود، و روایت‌های تاریخی ثبت شده، به صورت

عینی در حافظه‌ی جمعی و جغرافیای فرهنگی یک ملت حضور یافته و به عنوان نمادهایی از مقاومت، فداکاری و هویت ملی، نسل به نسل منتقل می‌گردد و عمق و استحکام هویت ملی را در عرصه‌ی عینی تضمین می‌کند.

۳.۱. عنصر عینی هویت ملی در رویکرد فرهنگ محور

در رویکرد فرهنگ محور، جهاد مقدس نقشی بنیادین در شکل‌گیری و تقویت «عناصر عینی هویت ملی» ایفا می‌کند؛ چرا که این عناصر، تجسد بیرونی ارزش‌ها، باورها و تاریخ یک ملت هستند. در تبیین این جایگاه، می‌توان به سنت الهی مطرح شده در آیه ۲۵۱ سوره بقره استناد کرد: «وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ». در این رویکرد، جهاد به عنوان مصداق برجسته «دفع»، نه تنها سدی در برابر تخریب فیزیکی و فرهنگی میراث یک ملت توسط دشمنان است، بلکه بستری برای استمرار و شکوفایی در پرتو تعاون بقاء فراهم می‌آورد. (طباطبایی نسب، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۵۱۳)

با تأمین این امنیت و ثبات، «فضل الهی» که در ادامه آیه مورد تأکید قرار گرفته («وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ»)، در قالب رشد و باروری ظرفیت‌های فرهنگی بروز می‌یابد. جهاد، با الهام‌بخشی به خلق حماسه‌ها و روایت‌های ماندگار، مستقیماً به غنای آثار هنری و ادبی (مانند اشعار حماسی و داستان‌های مقاومت) منجر می‌شود. همچنین، این تجربه تاریخی، به تولید مظاهر عینی و ملموسی مانند یادمان‌ها، بناها و نمادهای ملی می‌انجامد که در جغرافیای

فرهنگی جامعه تثبیت شده‌اند.

در نهایت، این آثار هنری و نمادهای برآمده از جهاد، فراتر از جنبه‌های زیبایی‌شناختی، حامل ارزش‌ها و خاطرات جمعی بوده و به عنوان «شناسنامه فرهنگی» عمل می‌کنند. این عناصر باعث می‌شوند هویت ملی از یک مفهوم انتزاعی فراتر رفته و در تار و پود زندگی روزمره، فضاها و فیزیکی و تاریخ جامعه تنیده شود؛ امری که ماندگاری و استحکام هویت ملی را در بستر زمان تضمین می‌کند.

۳.۲. عنصر عینی هویت ملی در رویکرد دولت

در رویکرد «دولت محور»، هویت ملی بر پایه‌های ساختارها، نهادها و سیاست‌های دولتی استوار است و جهاد مقدس نقش کلیدی در شکل‌دهی به «عناصر عینی» آن ایفا می‌کند.

جهاد، به ویژه در بُعد دفاعی، به تقویت نهادهای سیاسی و نظامی، ایجاد ساختارهای امنیتی و دفاع از مرزها و منافع ملی منجر می‌شود؛ امری که انسجام و قدرت عینی دولت را بازتاب می‌دهد، چنان‌که در آیه ۶۰ سوره انفال بر لزوم آمادگی نظامی از هر نوعی و در هر زمانی تأکید شده است. (قمی، ۱۴۰۴، ج ۱ ص ۲۷۹)

آیه ۲۵۱ سوره بقره («وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ...») نیز ضرورت «دفع» برای حفظ نظم را بیان می‌دارد که در رویکرد دولت محور، به

مؤلفه‌های عینی هویت ملی تعبیر می‌شود:

۱. حفظ تمامیت ارضی: جهاد، حافظ قلمرو و بقای سیاسی دولت است.
 ۲. تثبیت نظام سیاسی: جهاد نماد اقتدار دولت در دفاع و تقویت مشروعیت آن است.
 ۳. تحکیم مرزهای هویتی: تقابل در جهاد، مرزهای سیاسی و هویتی «خودی» و «دیگری» را مشخص و هویت ملی را تقویت می‌کند.
- بنابراین، جهاد در این چارچوب، ابزاری عینی برای دفاع از دولت، تثبیت نظام سیاسی و تحکیم هویت ملی است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با بررسی آیات قرآن کریم، نقش چندوجهی جهاد مقدس را در تقویت هویت ملی آشکار ساخت. یافته‌های تحقیق نشان داد که جهاد، فراتر از یک مفهوم نظامی، سازوکاری جامع برای ارتقاء ابعاد ذهنی و عینی هویت ملی است. از منظر قرآنی، جهاد مقدس با ایجاد خاطرات و آرمان‌های مشترک، به تقویت بُعد ذهنی هویت کمک کرده و با تقویت نهادهای فرهنگی و دولتی، به تحکیم عناصر عینی هویت ملی یاری می‌رساند. مسئولیت‌پذیری، مقاومت، و احساس تعلق جمعی، از جمله ثمرات کلیدی جهاد در شکل‌دهی به هویتی استوار و پویا در جامعه اسلامی است. بنابراین، درک و به‌کارگیری صحیح آموزه‌های قرآنی پیرامون جهاد، می‌تواند به عنوان راهکاری مؤثر در جهت حفظ و تقویت هویت ملی در دنیای معاصر مد نظر قرار گیرد.

منابع و مآخذ

*قرآن کریم

۱. ابن منظور (۱۴۰۵ ق.)، لسان العرب، بی جا: نشر ادب الحوزه.
۲. بیات، حجت الله (۱۳۹۷)، آیین ها و آسیب ها: ویژه آیین های تکریم اهل بیت علیهم السلام، قم: موسسه بوستان کتاب.
۳. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵)، تسنیم تفسیر قرآن کریم، قم: اسراء.
۴. زهیری، علیرضا (۱۳۸۱)، انقلاب اسلامی و هویت ملی، قم: زلال اندیشه.
۵. عمید، حسن (۱۳۹۰)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر.
۶. فضل الله، سید محمد حسین (بی تا)، من الوحي القرآن، قم: اسلامی.
۷. قطب، سید (۱۳۸۶)، ترجمه فی ظلال القرآن، مترجم: مصطفی خرم دل، تهران: احسان.
۸. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ ق.)، تفسیر علی بن ابراهیم قمی، قم: موسسه دارالکتاب.
۹. طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۰)، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۰. طباطبایی نسب، سید محمد رضا (۱۳۹۰)، تفسیر نفیس، تهران: نورالائمه علیه السلام.
۱۱. صدر، محمد باقر (بی تا)، اقتصادنا، بیروت: چاپ دارالفکر.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق.)، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.